

Луньов В. Є., кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту психології імені Г.С Костюка НАПН України (м. Київ)
Ригель О. В., кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри практичної психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич)

РЕФЛЕКСИВНО-ПРОГНОСТИЧНИЙ КОНТИНУУМ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ПРАВООХОРОНЦЯ

В роботі розглядається континуум професійного мислення правоохоронця, який представлений з одного боку – рефлексивністю, з іншого – прогностичністю що розгортається в єдиному просторово-часовому контексті «минуле-сьогодення-майбутнє». Визначено показники здатності до прогнозування у курсантів першого року навчання у ВНЗ МВС.

Ключові слова: прогностичність мислення, структура прогностичності, курсанти, оперативно-розшукова діяльність.

В работе рассматривается континуум профессионального мышления милиционера, который представлен с одной стороны - рефлексивностью, с другой – прогностичностью, в едином пространственно-временном контексте «прошлое-настоящее-будущее». Определены показатели способности к прогнозированию у курсантов первого года обучения в вузах МВД.

Ключевые слова: прогностичность мышления, структура прогностичности, курсанты, оперативно-розыскная деятельность.

Постановка проблеми. Становлення та розвиток мислення суб'єкта в різних видах діяльності представляється важливою загальнопсихологічною науковою проблемою. Незважаючи на те, що мислення набуло статусу системного наукового поняття, воно і сьогодні, в умовах мультипарадигмальності психології, не втратило своєї проблемності та феноменологічності. Не в повній мірі у психологічній науці досліджено прогностичні, особистості та механізми, що забезпечують стійкість і усталеність мислення співробітників ОВС. Крім того, проблема розвитку мислення суб'єктів юридичної діяльності набуває особливої актуальності внаслідок загострення суперечностей між наявним рівнем практичної підготовки майбутніх фахівців та об'єктивними потребами вдосконалення вищої юридичної освіти в Україні

Аналіз останніх досліджень та публікацій, що присвячені даній тематиці. У психологічній літературі представлені результати численних досліджень процесів антиципації, передбачення майбутнього (І. Кант, В.Вундт, О.Зельц, К.Дункер, І.Павлов, Ж.Піаже, С.Г.Геллерштейн, С.Л.Рубінштейн, П.К.Анохін, Н.А. Бернштейн, Ф.Бартлет, Є.Н.Соколов, Дж.Брунер, Б.Ф.Ломов, Є.Н.Сурков, А.В.Брушлинський та ін.).

Ми вважаємо, що континуум професійного мислення правоохоронця може бути представлений з одного боку – рефлексивністю, з іншого – прогностичністю

що розгортається в єдиному просторово-часовому контексті «минуле-сьогодення-майбутнє» [1].

В науковій літературі існує велика кількість визначень прогнозування, як наприклад, «спеціальне наукове дослідження, предметом якого виступають перспективи розвитку явища» (І. В. Бестужев-Лада). На відміну від інших форм випереджального відображення, прогнозування має цілеспрямований характер, при цьому свідомо ставиться мета одержання прогнозу, досліджуються або визначаються підстави для його побудови, іноді визначається форма, в якій повинен бути отриманий прогноз. Це може бути прогностичний умовивід, образ майбутнього у вигляді моделі, план майбутнього, гіпотеза і т. п.

Антиципація [2] (від лат. Anticipatio – передбачаю) – уявлення про результат того чи іншого процесу, що виникає до його реального досягнення (В.Вундт) і служить засобом зворотного зв'язку при побудові дії. Це також можливість мислення уявити спосіб вирішення проблеми до того, як її реально буде вирішено [3]. Анатомо-фізіологічним корелятом явища антиципації згідно П.К. Анохіна є акцептор дії, а електрофізіологічним – хвиля очікування (Е-хвиля) Г. Уолтера, що представляє собою повільне негативне коливання переважно в лобово-центральному відділах кори, яке пов'язане з налаштуванням на появу стимулу.

В професійній діяльності оперативного співробітника ОВС антиципація може

Питання психології

розглядатися як здатність діяти і приймати ті чи інші рішення в юридично значимій ситуації з певним часово-просторовим випередженням щодо очікуваних, майбутніх подій, які мають значення у справі. Цікавим є те, що прогнозування шуканого (майбутнього остаточного рішення) починається вже на першій стадії розумового процесу, який здійснюється без еталону, що цілком, або частково відповідає змісту завдань щодо розкриття злочинів (за очевидними та неочевидними обставинами). В процесі рішення мисленнєвої задачі оперативник виробляє все більше надійні критерії самооцінки своїх думок та міркувань, тому ми можемо казати про регулювальну функцію прогностичності та її безперервний зв'язок із рефлексією. Прогнозування в діяльності оперативного співробітника, як одна з форм антиципації, є головним чинником, який скорочує процес оперативного пошуку. Оскільки однією з форм антиципації є гіпотеза, або кажучи юридичною мовою – версія, юрист варіює в просторі думки від ситуаційного аналізу до цільового рішення.

Виклад основного матеріалу. З метою визначення актуального стану розвитку прогностичних здібностей, в дослідженні були використані наступні методика «Здатність до прогнозування» (Л.Регуш), узагальнені результати представлено у таблиці 1. Якості мислення (змістовна характеристика прогностичних здібностей) - показники здатності прогнозування вивчалися за допомогою методики «Прогностичне завдання» (Л.Регуш, Н.Самова) – результати подано у таблиці 2.

Виходячи з отриманих даних можна констатувати, що загальний рівень здатності до прогнозування відповідає середньому (середнє значення 18,448, стандартне відхилення 8,780, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 12 –23). Лише у незначній кількості досліджуваних він сягає високого рівня. В цілому така тенденція може бути пояснена відсутністю досвіду у

вирішенні прогностичних завдань, оскільки навчання на молодших курсах у ВНЗ, передусім, передбачає накопичення теоретичних знань, в той час як прогностичність пов'язана з реальною взаємодією з суб'єктом, який змінюється та динамічне у процесі та просторі.

Розглянемо структурні показники прогнозування за їхніми показниками. Аналітичність у прогнозуванні (середнє значення 2,629, стандартне відхилення 1,031, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 2 – 4). Усвідомленість прогнозуванні (середнє значення 3,200, стандартне відхилення 0,699, діапазон розподілу 3 – 4). Гнучкість у прогнозуванні (середнє значення 3,200, стандартне відхилення 1,534, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 2–3). Перспективність прогнозу (середнє значення 3,181, стандартне відхилення 1,081, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 2 – 4). Доказовість прогнозу (середнє значення 3,144, стандартне відхилення 1,121, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 2 – 4).

Слід зазначити, що практично усі показники прогностичності представлено в однаковому ступеню виразності, тому на нашу думку, між ними не існує суттєвих розбіжностей.

Отримані дані щодо окремих якостей мислення, які визначають здатність до прогнозування у курсантів представлено 19 параметрами. Саме вони, в тій чи іншій мірі, формують прогностичні здібності особистості. Розглянемо їх детальніше.

Рівень вербального узагальнення наслідків (середнє значення 1,552, стандартне відхилення 0,693, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 1-2) в цілому відповідає низьким та середнім показникам розвитку та свідчить про формально-узагальнену форму організації мислення та середній рівень здатності до узагальнення мисленнєвих конструктів у словах.

Таблиця 1

Особливості прогностичних здібностей у курсантів (K2)

№	Показники прогностичності	Показники	Діапазон межі другого-третього квартилів		Стандартне відхилення
			Середнє значення	Від	
1	Здатність до прогнозування	18,448	12	23	8,780
2	Аналітичність у прогнозуванні	2,629	2	4	1,031
3	Усвідомленість прогнозування	3,200	3	4	0,699
4	Гнучкість у прогнозуванні	3,200	2	3	1,534
5	Перспективність прогнозу	3,181	2	4	1,081
6	Доказовість прогнозу	3,114	2	4	1,121

Питання психології

Обґрунтованість наслідків (середнє значення 1,781, стандартне відхилення 0,665, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 1-2) також відповідає низьким та середнім показникам щодо норми. Ймовірніше за все більшості курсантів притаманна здатність «влучати в ціль», прогножуючи наслідки певних явищ через пошук закономірностей. В цілому це відповідає здатності орієнтуватися в прогнозах не через пошук одиничних фактів,

а через їхнє узагальнення. В цьому ми бачимо складові системності мислення.

Перспективність наслідків (середнє значення 1,762, стандартне відхилення 0,701, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 1-2). Отримані показники свідчать, що у більшості досліджуваних можна констатувати здатність визначати переважно близькі наслідки в прогнозованому феномені та лише іноді – поодинокі – далекі.

Таблиця 2

Змістовна характеристика оцінки показників якостей мислення, які визначають здатність до прогнозування у курсантів (К2)

№	Показники прогностичності	Показники	Діапазон межі другого-третього квартилів		Стандартне відхилення
			Середнє значення	Від	
1	Рівень вербального узагальнення наслідків	1,552	1	2	0,693
2	Обґрунтованість наслідків	1,781	1	2	0,665
3	Перспективність наслідків	1,762	1	2	0,701
4	Логіка побудови наслідків	1,905	1	3	0,849
5	Усвідомлення ймовірнісного характеру наслідків	1,762	1	2	0,510
6	Усвідомлення етапів процесів прогнозування при встановленні причинно-наслідкових зв'язків	1,733	1	2	0,654
7	Широта асоціативного поля	2,571	2	3	0,497
8	Варіативність асоціативного поля	2,038	2	3	0,720
9	Пластичність уявлень	1,857	1	2	0,765
10	Рівень вербального узагальнення причин	1,886	1	2	0,670
11	Повнота причинно-наслідкових зв'язків	1,438	1	2	0,570
12	Суттєвість причинно-наслідкових зв'язків	1,429	1	2	0,497
13	Перспективність причинно-наслідкових зв'язків	1,552	1	2	0,650
14	Усвідомлення мети плану	2,190	2	3	0,606
15	Повнота операцій планування	2,076	2	2	0,432
16	Широта пошуку при висуванні гіпотез	2,048	2	2	0,611
17	Врахування вимог умов при висуванні гіпотез	1,438	1	2	0,553
18	Гнучкість гіпотез	1,638	1	2	0,652
19	Обґрунтованість гіпотез	1,533	1	2	0,721

Логіка побудови наслідків (середнє значення 1,905, стандартне відхилення 0,849, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 1-3). Узагальнені показники у більшості досліджуваних відповідають середньому рівню з тенденцією до високого, що свідчить про здатність до висування одночасно декількох груп версій з послідуною розробкою одної з них.

Усвідомлення ймовірнісного характеру наслідків (середнє значення 1,762, стандартне відхилення 0,51, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 1-2). Отримані показники свідчать про середній рівень розвитку усвідомлення курсантами

ймовірнісного характеру прогнозу. Можна казати, що в цілому для підтвердження власних прогнозів вони спираються, як мінімум, на один додатковий фактор, що збільшує ймовірність висунутого припущення.

Усвідомлення етапів процесів прогнозування при встановленні причинно-наслідкових зв'язків (середнє значення 1,733, стандартне відхилення 0,654, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 1-2). Отримані дані свідчать про те, що більшість досліджуваних не усвідомлює етапи прогнозу, або усвідомлює лише умови за яких стає можливим прогнозування. Самі

етапи прогностичної діяльності не усвідомлюються жодним з досліджуваних.

Широта асоціативного поля (середнє значення 2,571, стандартне відхилення 0,720, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 2-3) в значній кількості досліджуваних курсантів відповідає здатності встановлювати до чотирьох асоціацій щодо прогнозованого явища. В цілому це свідчить про достатню широту асоціативного поля.

Варіативність асоціативного поля (середнє значення 2,038, стандартне відхилення 0,849, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 2-3). Отримані показники свідчать про те, що курсантам притаманна достатньо хороша варіативність та різноспрямованість асоціацій. При вирішенні дослідницьких завдань більшість з них виявляла по три асоціації в межах трьох груп для кожного з асоційованих предметів.

В цілому слід зазначити, що асоціативність в системі прогностичності мислення курсантів відповідає достатньому рівню, що може стати позитивною детермінацією у розвитку професійного юридичного мислення.

Пластичність уявлень (середнє значення 1,857, стандартне відхилення 0,765, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 1-2). Отримані показники свідчать про здатність більшості курсантів оперувати уявленнями про досліджувані феномени шляхом перевтілення їх у знайомі образи, які функціонально пов'язані з предметом уявлень. В чому ми бачимо вплив минулого досвіду на вирішення прогностичних завдань та предметність мислення взагалі.

Рівень вербального узагальнення причин (середнє значення 1,886, стандартне відхилення 0,67, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 1-2) у більшості курсантів свідчить про схильність, передусім, до формально-узагальненого висловлення причин без конкретних прикладів та конкретизації. Мисленню курсантів в цілому, бракує здатності до оперування конкретними прикладами під час узагальнення причин.

Повнота причинно-наслідкових причин (середнє значення 1,438, стандартне відхилення 0,570, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 1-2). Порівнюючи з усередненою нормою, можна констатувати низький з тенденцією до

середнього рівень розвитку цієї характеристики мислення.

Суттєвість причинно-наслідкових зв'язків (середнє значення 1,429, стандартне відхилення 0,497, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 1-2) та перспективність причинно-наслідкових зв'язків (середнє значення 1,552, стандартне відхилення 0,650, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 1-2) у більшості досліджуваних курсантів дають можливість казати про низький з тенденцією до середнього рівень розвитку цих характеристик мислення. В цілому це свідчить, що курсанти переважно виокремлюють несуттєві причинно-наслідкові зв'язки та незначну кількість суттєвих. Разом з тим, більшість досліджуваних курсантів відчують труднощі щодо часової перспективи прогнозів. Зазначена обставина може бути негативним чинником щодо подальшого професійного розвитку особистості.

Усвідомлення мети плану (середнє значення 2,19, стандартне відхилення 0,606, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 2-3) виявлено на середньому та високому рівнях розвитку, що дає нам підстави казати про те, що більшості курсантів властиво як усвідомлення мети так і формулювання її у плані дій, що є важливим компонентом майбутньої юридичної діяльності.

Повнота операцій планування (середнє значення 2,076, стандартне відхилення 0,432, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 2-3). Отримані дані свідчать про те, що у більшості курсантів виконуються практично всі операції планування.

Широта пошуку при висуванні гіпотез (середнє значення 2,048, стандартне відхилення 0,611, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 2-2). Дані свідчать про те, що абсолютна більшість досліджуваних висувають декілька гіпотез з подальшою розробкою одної з них.

Врахування вимог умов при висуванні гіпотез (середнє значення 1,438, стандартне відхилення 0,553, діапазон розподілу межі другого-третього квартилів 1-2) виглядає таким чином, що більшості досліджуваних притаманно будувати гіпотези щодо прогнозу певного явища виходячи лише з незначної кількості фактів про умови його розвитку, що суттєво звужує можливості

адекватного та всебічного відтворення умов прогнозу.

Гнучкість гіпотез (середнє значення 1,638, стандартне відхилення 0,652, діапазон розподілу межі другого-третього кuartилів 1-2) у досліджуваних курсантів відповідає здібності спростовувати хибні гіпотези під впливом нової інформації, проте в межах початкових гіпотез, що суттєво зменшує можливості визначення нових шляхів прогнозування досліджуваних явищ.

Обґрунтованість гіпотез (середнє значення 1,533, стандартне відхилення 0,721, діапазон розподілу межі другого-третього кuartилів 1-2) досліджуваних курсантів переважно детермінована обґрунтованістю одиничним фактом, або низкою розрізнених. Мисленню курсантів бракує вміння обґрунтовувати гіпотези шляхом

встановлення взаємозв'язків між окремими фактами.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному напрямку. У зв'язку з тим, що ми розглядаємо професійне мислення не лише як когнітивну, але як особистісно орієнтовану та мотиваційно детерміновану характеристику, цікавим представляється дослідження рівню суб'єктивного контролю над різноманітними ситуаціями, визначити ступінь відповідальності курсантів за свої вчинки, професійне становлення і власне життя. Подальших розвідок потребує емпіричне дослідження рефлексивності-прогностичності в системі професійного мислення особистості з метою визначення континуальної структури, перебігу та професійної обумовленості зазначених явищ та способів психологічного впливу.

Список літератури

1. Луцьов В.Є. Психологічні особливості становлення професійного мислення особистості у системі органів внутрішніх справ України : автореф. дис ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія; історія психології» / В.Є. Луцьов ; Ін-т психол. ім. Г. С. Костюка АПН України. – Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2013. – 20 с.
2. Sternberg R. J. Thinking styles / R. J. Sternberg. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1997. – 235 p.
3. Herbert G. W. Anticipations Of the Reaction of Mechanical and Scientific Progress upon Human life and Thought / G. W. Herbert. – London : Chapman & Hall, ld., 1990. – 400 p.

*Lunov V. Ye., PhD, professor
Rygel O., PhD, senior lecturer*

REFLEXIVE-PREDICTIVE CONTINUUM IN THE SYSTEM OF PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES OF FUTURE LAW ENFORCEMENT OFFICERS

The continuum of professional thinking policeman which presented from one hand - reflexivity, on the other - predictability in a single space-time context of "past-present-future" is We consider in the article. Indicators of ability to predict the cadets of the first year of study in high schools MIA are identified.

The following components of predictability thinking of students: the ability to predict, analyticity in predicting, forecasting awareness, flexibility in forecasting, perspective projection, forecast evidence, the level of verbal generalizations effects, validity effects, perspective effects, the logic of construction impacts, understanding the effects of probabilistic nature, the awareness stage forecasting processes in establishing causation, the breadth of associative field variation associative field plasticity concepts, level of verbal generalizations reasons completeness of causation, materiality causation, perspective causation, sense of purpose plan, the completeness of operations planning, finding latitude in proposing hypotheses accounting requirements in terms of proposing hypotheses, flexibility hypothesis, the validity of hypotheses are identified.

Keywords: predictability of thinking, the structure of predictability, cadets, operational-search activity